

İlköğretim Okullarındaki Öğretmenlerde Sigara İçme Durumu

SMOKING AMONG THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Dr. Yeltekin DEMİREL,^a Dr. Aydın TOKTAMIŞ,^a Dr. Naim NUR,^b Dr. R. Erol SEZER^a

^aAile Hekimliği AD, ^bTıp Eğitimi AD, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, SİVAS

Özet

Amaç: Öğretmenlerin sigaraya karşı tutumlarını, sigara içme durumlarını belirlemek ve daha sonra yapılacak bir müdahale için gerekli ön bilgileri saptamak.

Gereç ve Yöntemler: 2002-2003 öğretim döneminde, Sivas il merkezinde yer alan ilköğretim okulları listesinden kura ile seçilen 10 okulda görev yapan toplam 225 öğretmenden, 27 sorudan oluşan anket formunu isim belirtmeden doldurmaları istendi.

Bulgular: Anket formunu yeterli şekilde doldurmuş 212 (123 erkek, 89 kadın) öğretmen değerlendirilmeye alındı. Yaş ortalaması 37.6 ± 9.3 'dü. Yüzonbir (%52.4) öğretmen halen sigara içiyordu, 36 (%17.0) öğretmen bırakmış ve 65 (%30.7) öğretmen ise hayatları boyunca hiç sigara içmemişlerdi. Sigara bırakma oranı (quit ratio); %24.5'di. Sigaraya en fazla başlanılan yaşlar her iki cins için 16-20 yaşları arasındaydı.

Sonuç: Öğretmenlerde ciddi düzeyde sigara salgını mevcuttur ve bırakma oranları düşüktür. Öğretmenlerde sigara içme oranlarını azaltacak ve bırakma oranlarını yükseltecek acil bir müdahale programına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Sigara, prevalans, ilkokul

Türkiye Klinikleri J Med Sci 2004, 24:492-497

Abstract

Objective: To predict smoking prevalence and attitudes toward smoking, as well as to provide preliminary data for a prospective interventional program among primary school teachers.

Material and Methods: A total 225 teachers employed at 10 randomly-selected primary schools were asked to anonymously submit a questionnaire consisting of 27 questions during the educational term 2002-2003.

Results: 212 teachers (123 male, 89 female) who correctly filled out the questionnaire were included in the final analysis. The mean age was 37.6 ± 9.3 . One hundred-eleven (52.4%) were current smokers, 36 (17.0%) were former smokers and 65 (30.7%) had never smoked. The "quit" ratio was 24.5%. Most of the participants reported their age of initiation of smoking to be between the ages of 16 and 20 without gender bias.

Conclusion: Smoking prevalence among primary school teachers was very high and the "quit" ratio very low. We suggest that what is needed is an emergency interventional program to rectify the current state of affairs.

Key Words: Smoking, prevalence, primary schools

Dünya'da 2000 yılında sigara nedeniyle yaklaşık 4 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir.¹ Yine tahminlere göre bu ölümlerin yarısı gelişmekte olan ülkelere aittir. Sigara pandemisi gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere doğru kaymaktadır. Bu yayılma

özelliği dikkate alındığında, Dünya'da 2025 yılında sigara nedeniyle yaklaşık 10 milyon kişinin öleceği ve bunun %70'inin gelişmekte olan ülkelere olacağı tahmin edilmektedir.^{1,2} Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de de sigara tüketimi hızla artmaktadır. Türkiye'de 1985'de 64.8 milyar adet olan yıllık sigara satışı, %87.5 oranında artışla 1999'da yaklaşık 121.5 milyar adete ulaşmıştır.³

Öğretmenlerin sigara kullanım durumları ile sigaraya karşı tutumları ve tavırlarının, öğrencilerin sigaraya başlamalarını önlemede derslerde verilen sigara ile ilgili bilgilerden daha etkili olduğu bildirilmiştir.⁴ Zaten öğretmenlerin sigara içiminin fazla olduğu okullarda öğrencilerde de sigara içiminin fazla olduğu bildirilmiştir.⁵

Geliş Tarihi/Received: 24.12.2003 Kabul Tarihi/Accepted: 18.06.2004

2. Aile Hekimliği Günleri (2-6 Eylül 2003 Sivas)'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi/Correspondence: Dr. Yeltekin DEMİREL
Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi
Aile Hekimliği AD, SİVAS
ydemirel@cumhuriyet.edu.tr

Copyright © 2004 by Türkiye Klinikleri

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin sigaraya karşı tutumlarını, sigara içme durumlarını ve daha sonra yapılacak bir müdahale için gerekli önbilgileri saptamaktır.

Gereç ve Yöntemler

Sivas Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan ilk-öğretim okulları listesinden kura ile il merkezinden 10 okul seçildi. Bu 10 ilköğretim okulunda 2002-2003 öğretim yılında toplam 225 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu 10 ilköğretim okulunun her birine birkaç kez gidilerek, öğretmenlerden 27 sorudan oluşan anket formunu isim belirtmeden doldurmaları istendi. Dokuz öğretmene ulaşılamadı. Anket formunu yeterli şekilde doldurmuş 212 öğretmen değerlendirmeye alındı.

Anket formunda, sigara içme durumunun tasnifi ile ilgili 3 soru yer almıştır. Bu sorular Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde sigara içme durumunun tasnifi için kullanılan soruların, bir soruda değişiklik yapılmış Türkçe sürümüdür.⁶ İçenlerin ve bırakanların, bırakmada aşamalı değişim süreci (The stages of change model) yönünden tasnifi için, Prochaska ve arkadaşlarının önerdiği soru takımının Türkçe sürümü kullanılmıştır.⁷⁻⁹ Bağımlılık puanlaması ve tasnifi içinde Fagerstrom Nikotin Testi sorularının Türkçe sürümü kullanılmıştır.^{10,11} Verinin bilgisayara girilmesi, tablolaştırılması ve istatistiksel analizi, SPSS yazılım programı ile yapılmıştır. Önemlilik testi olarak χ^2 testi ve Student t testi kullanılmıştır.

Bulgular

Ankete katılan 212 öğretmenden 123 (%54.2)'ü erkek, 89 (%45.8)'u kadındı. Yaşları 20 ile 55

arasında değişmekteydi. Yaş ortalaması 37.6 ± 9.3 'dü. Ankete katılanların 90 (%42.5)'i her gün, 21 (%9.9)'i ara sıra sigara içmekteydi. Öğretmenlerin 36 (%17.0)'sı bırakmış, 65 (%30.7)'i hayatları boyu hiç sigara içmemişlerdi (Tablo 1). Sigara bırakma oranı (quit ratio= Bırakmış olanlar / Bırakmış olanlar + halen içenler) %24.5'di.

Sigaraya başlama yaşı değerlendirildiğinde 16 yaş öncesi sigaraya başlayan kadın öğretmen yokken, erkeklerin %14.8'i 16 yaşına kadar sigaraya başlamıştı (Tablo 2). Sigaraya en fazla başlanılan yaşlar her iki cins için 16-20 yaşları arasındaydı. Kadınların %71.9'u sigaraya bu yaşlar arasında başlamıştı.

Sigaraya en erken 10 en geç 50 yaşında başlanılmıştı. Yirmisekiz yaşından sonra başlama riski çok düşmekteydi. Sigaraya başlamış 145 öğretmenden yalnızca 4 (%2.8)'ünün başlama yaşı 28 yaşının üzerindeydi.

Cinsiyete göre sigaraya başlama durumu değerlendirildiğinde; erkek öğretmenlerin sigaraya başlama yaşı 19.77 ± 4.86 , kadın öğretmenlerin sigaraya başlama yaşı 21.82 ± 6.01 bulundu (Tablo 2). Sigaraya başlama yaşı yönünden cinsiyetler arası fark önemliydi ($t= 2.26$; $p= 0.025$).

Öğretmenlerin sigara bırakma süreci aşamaları değerlendirildiğinde; sigara içen 107 öğretmenden 62 (%57.9)'sı sigarayı bırakmayı düşünmezken, 30 (%28.1) öğretmen bırakmayı düşünüyordu. On beşi (%14.0) ise bırakmaya hazırdı (Tablo 3).

Bağımlılık düzeyleri değerlendirildiğinde her iki cinsten de yüksek derece bağımlı az iken, çok yüksek derecede bağımlı hiç yoktu (Tablo 4). Kadın öğretmenlerin üçte ikisinin bağımlılık

Tablo 1. Öğretmenlerde cinsiyete göre sigara içme durumu.

Cinsiyet	Sigara İçme Durumu									
	Her gün içiyor		Ara sıra içiyor		Bırakmış		İçmemiş		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Erkek	58	47.2	5	4.1	22	17.9	38	30.9	123	100
Kadın	32	36.0	16	18.0	14	15.7	27	30.3	89	100
Toplam	90	42.5	21	9.9	36	17.0	65	30.7	212	100

$\chi^2 = 11.76$; s.d.= 3; $p= 0.008$

Tablo 2. Sigara içenlerin ve bırakanların sigaraya başlama yaşı.

Cinsiyet	Sigaraya Başlama Yaşı						Toplam	
	10-15		16-20		20+			
	n	%	n	%	n	%	n	%
Erkek	13	14.8	51	58.0	24	27.2	88	100
Kadın	-	-	41	71.9	16	28.1	57	100
Toplam	13	9.0	92	63.4	40	27.6	145	100

$\chi^2 = 94.93$; s.d.=2; p= 0.009

Tablo 3. Sigara içenlerin cinsiyet ve bırakma süreci aşamalarına göre dağılımları.

Cinsiyet	Bırakma Süreci Aşamaları						Toplam	
	Bırakmayı düşünmeyen		Bırakmayı düşünen		Bırakma hazırlığında olan			
	n	%	n	%	n	%	n	%
Erkek	41	67.2	15	24.6	5	8.2	61	100
Kadın	21	45.7	15	32.6	10	21.7	46	100
Toplam	62	57.9	30	28.1	15	14.0	107	100

$\chi^2 = 6.136$; s.d.= 2; p= 0,047

Tablo 4. Sigara içenlerin Fagerstrom Bağımlılık Puanlarına göre dağılımı.

Bağımlılık puanı	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
0-2 (çok az)	9	14.3	32	66.7	41	36.9
3-4 (az)	39	61.9	9	18.7	48	43.3
5 (orta)	14	22.2	5	10.4	19	17.1
6-7 (yüksek)	1	1.6	2	4.2	3	2.7
8-10 (çok yüksek)	-	-	-	-	-	-
Toplam	63	100	48	100	111	100

düzeyleri çok az iken, erkek öğretmenlerin yaklaşık üçte ikisinin bağımlılık düzeyleri azdı. Erkek öğretmenlerin Fagerstrom Bağımlılık Puanı 2.11 ± 0.65 ; kadın öğretmenlerin 1.52 ± 0.85 olarak bulundu. Bağımlılık puanı yönünden cinsiyetler arası fark önemliydi (t= 4.14; p= 0.000).

Cinsiyete göre günlük içilen sigara miktarı değerlendirildiğinde; sigara içen erkek öğretmenlerden 9 (%14.8)'u yarım paketten az sigara içerken, 52 (%83.2)'si günde yarım paketten fazla sigara içmekteydi (Tablo 5). Kadın öğretmenlerin ise sadece 10 (%20.8)'u günde bir paket sigara içmekteydi, 38 (%79.2)'i günde yarım paket veya yarım paketten daha az sigara içmekteydi. Erkek öğretmenlerin günlük içtiği sigara miktarı $14.27 \pm$

7.14; kadın öğretmenlerin ise 8.08 ± 6.98 bulundu. Günlük içilen sigara miktarı yönünden cinsiyetler arası fark önemliydi (t= 4.61; p= 0.000).

Öğretmenlerin içtikleri sigara markası değerlendirildiğinde; her iki cinste de Marlboro ve Tekel 2000 sık kullanılan sigaralar arasında iken, bayan öğretmenler en çok Marlboro erkek öğretmenler ise en sık Maltepe sigarasını kullanmaktaydı. Maltepe sigarası bayan öğretmenler tarafından (%4.3) pek tercih edilmemekteydi. Bayan öğretmenlerin 2. sıklıkla tercih ettiği Winston ise erkek öğretmenler tarafından hiç tercih edilmemekteydi. Buna karşın bayan öğretmenlerin hiçbiri Samsun, LM ve Tekel 2001 kullanmamaktaydı (Tablo 6).

Tablo 5. Cinsiyete göre günlük içilen sigara miktarı.

Cinsiyet	Günlük İçilen Sigara Adeti													
	1'den az		1-5		6-10		11-19		20		20+		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Erkek	-	-	9	14.8	-	-	19	31.1	31	50.8	2	3.3	61	100
Kadın	4	8.3	17	35.4	17	35.4	-	-	10	20.8	-	-	48	100
Toplam	4	3.7	26	23.9	17	15.6	19	17.4	41	37.6	2	1.8	109	100

Tablo 6. Sigara içen öğretmenlerin içtikleri sigara markasına göre dağılımı.

Sigara Markası	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Marlboro	7	15.8	17	37.0	24	26.7
Tekel 2000	9	20.5	8	17.4	17	18.9
Maltepe	12	27.3	2	4.3	14	15.5
Winston	-	-	13	28.4	13	14.4
Samsun	6	13.6	-	-	6	6.7
LM	5	11.4	-	-	5	5.6
Tekel 2001	5	11.4	-	-	5	5.6
Monte Carlo	-	-	2	4.3	2	2.2
Parliament	-	-	2	4.3	2	2.2
Chesterfield	-	-	2	4.3	2	2.2
Toplam	44	100	46	100	90	100

Sigara içen öğretmenlerden; 55 (%49.5)'i evde sigara içilmesinin çocuklarına çok büyük ölçüde, 24 (%21.6)'ü bir ölçüde zarar verdiğini düşünmesine rağmen, sigara içen öğretmenlerden 94 (%84.7)'ü evde sigara içiyordu. Öğretmenlerin 16 (%14.4)'sı evlerinin büyük olması nedeniyle evde içtikleri sigaranın çocuklarına zararlı olmadığını düşünmekteydi.

Sigara içen 111 öğretmenden hiç biri dersliklerde sigara içmediğini belirtmişlerdi.

Yirmiyedi (%12.7) öğretmen, öğretmen odasında sigara içildiğini belirtmişti. Sigara içmeyen 15 öğretmen sigara içme odası olduğundan haberdar değildi. Öğretmenlerden 50 (%23.6)'sı öğrencilerine sundukları eğitim içinde sigaraya yer vermediklerini belirtmişti. Ondokuz (%9) öğretmen okulun koridorlarında 33 (%15.6)'ü ise okulun bahçesinde sigara içen öğretmenle karşılaştıklarını belirtmişti.

Sigara içen öğretmenlerin 86 (%77.5)'sı çalıştıkları ilde sigara bırakma kampanyası düzenlenirse katılacaklarını belirtmişlerdi (cinsiyetler arasında $p > 0.05$).

Tartışma

Sivas'taki 10 farklı ilkokulda çalışan öğretmenlerde saptanan sigara içme oranı %52.4'dür (%42.5 her gün + %9.9 arası). Bu oran erkeklerde %51.3, kadınlarda %54.0'tür (Tablo 1). Tokat (1985-86), Edirne (1988-89), İzmir (1994), Eskişehir (1994) ve Ankara (1996)'da yapılan çalışmalarda erkeklerde sigara içme oranı %46.5 ile %67.1 arasında değişmekteyken, kadınlarda %29.2 ile %57.8 arasında değişmekte olduğu saptanmıştır.¹²⁻¹⁷ Avrupa'da 12 değişik ülkede 1989 yılında yapılan bir çalışmada öğretmenler arasında sigara içme oranı %12 ile %36 arasında değişmektedir.¹⁸ Yurt dışında diğer çalışmalara bakıldığında İspanya'da ilkokul öğretmenlerinde sigara içme oranı %26.2, lise öğretmenlerinde %37.2, Japonya'da lisede erkek öğretmenlerde %44.7, kadın öğretmenlerde %3.1, Malezya'da lisede erkek öğretmenlerde %40.5, Amerika Birleşik Devletleri'nde %12.2 olarak saptanmıştır.¹⁹⁻²²

1985-86 yılında kadın öğretmenlerde sigara içme oranı %29.2 iken, 1988-89 yılında %33.8,

90'lı yıllarda hızla tırmanıp %57.8'lere kadar yükselmesi, 80'li yılların ortasından itibaren yabancı marka sigaraların ülkemize serbestçe girmesinden ve 1996 yılına kadar rahatça ve yoğun şekilde yapılan sigara reklamları sonucunda sigara içmenin doğal bir davranış haline gelmesinden kaynaklanabilir. Bu farklı sonuçlar çalışmaların değişik bölgelerde yapılmış olmasından da kaynaklanıyor olabilir.

Bu çalışmada saptanan %24.5 düzeyindeki bırakma oranı Ankara'da öğretmenlerde %17.2; İzmir'de %21.6'dır.¹⁴⁻¹⁶ Düşük olarak nitelenebilecek bu oran sigara konusunda koruyucu ve bırakmayı destekleyici çalışmaların yapılmadığı toplumdaki durumu yansıtmaktadır.⁶

Sigaraya başlama yaşı değerlendirildiğinde; bizde ve İzmir'de 15 yaş ve öncesi sigaraya başlamış kadın öğretmen yoktu (Tablo 2).¹⁴ Sigaraya en fazla başlanılan yaşlar her iki cins için 16-20 yaşları arasıydı. Tokat ve Edirne'de yapılan çalışmalarda da bu geçerliydi.^{12,13} Yirmi sekiz yaşından sonra sigaraya başlayanların sadece 4 kişi (%2.8) olması, başlamayı önlemeye yönelik çalışmaların bu yaşa kadar ki dönemin tümüne hitap etmesi gerekliliğini düşündürmektedir. Özellikle lise ve üniversite olmak üzere ilköğretim dahil tüm öğretim dönemi ve meslekteki ilk yıllar başlama açısından riskin yüksek olduğu dönemlerdir.

Çalışmamızda sigara içenler arasında bırakma hazırlığı döneminde olanların oranı %14 olarak saptanmıştır (Tablo 3). İzmir'deki öğretmenlerde %20.5, Sivas'taki Tıp ve Diş Hekimliği öğretim elemanlarında ise %17 olarak bildirilmiştir.^{14,23} Bu çalışmada saptanan bu düşük oran diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Sigara içen öğretmenlerin %80.2'sinin bağımlılık düzeyleri ya çok az ya da az olması bunlara yapılacak müdahalenin çok etkin olabileceğini göstermektedir.

Cinsiyete göre günlük içilen sigara miktarı değerlendirildiğinde erkek öğretmenlerin günlük içtikleri sigara miktarının kadın öğretmenlerin içtikleri sigara miktarından daha fazla olduğu gözlemlendi (Tablo 5). Benzer durum diğer çalışmalarda da bildirilmiştir.¹²⁻¹⁴

Sigara markaları değerlendirildiğinde; sırasıyla Marlboro, Tekel 2000 ve Maltepe en sık kullanılan üç sigara markasıydı. Sivas'daki Tıp ve Diş Hekimliği öğretim elemanlarında yapılan çalışmada benzer sonuç elde edilmiştir.²³ İzmir'deki öğretmenlerde ise Samsun, Tekel 2000, Maltepe ve Marlboro sırasıyla en sık kullanılan sigara markalarıydılar.¹⁴ Sivas Çimento Fabrikasında en çok içilen sigara markası ise Maltepe idi.²⁴ İzmir'de, 1994 yılında yapılan çalışmada yerli marka sigaraların daha fazla kullanıldığı, daha sonraki yıllarda Sivas'da Tıp ve Diş Hekimliği'nde ve bizim çalışmamızda yabancı marka sigaraların kullanımının ön plana çıkması, eğitilmiş ve gelir düzeyi nispeten daha iyi olan gruplarda yabancı marka sigaraların içiminin son yıllarda gittikçe daha sıklaştığını düşündürmektedir.^{14,23}

Sigara içen öğretmenlerden 79 (%71.1)'u evde sigara içilmesinin çocuklarına zarar verdiğini düşünmesine rağmen, 94 (%84.7)'ü evde sigara içiyordu. Bu durum ifade ettikleri zarara pek inanmadıklarını düşündürmektedir. Sigara içen öğretmenlerin 86 (%77.5)'sı çalıştığı ilde sigara bırakma kampanyası düzenlenirse katılacaklarını belirtmişlerdir. Sivas'ta yapılan çalışmada işçilerin %76.1'i evde sigara içiyordu ve evde sigara içenlerin %77.4'ü çocuklara zarar verebileceğinden endişe ettiğini, %84.8'i başlatılacak bir bırakma kampanyasına ve bırakmaya destek çalışmasına katılma istekliliğini bildirmiştir.²⁴ Her iki çalışmada da evde sigara içiminin çocuklara zarar verdiği düşüncesi hakim olmasına rağmen, yine de büyük çoğunluk evde sigara içimini sürdürmekteydi. Her iki çalışmada da sigara bırakma kampanyalarına katılım istekliliği çok yüksek oranda gözlenmektedir.

Öğretmenlerin sigara kullanım durumları ile sigaraya karşı tutumları ve tavırlarının, öğrencilerin sigaraya başlamalarını önlemede derslerde verilen sigara ile ilgili bilgilerden daha etkili olduğu bildirilmesine rağmen; öğretmenler odasında, okul koridorlarında, okulun bahçesinde sigara içilmesi ve eğitimde sigaraya yeteri kadar zaman ayrılması; bu önemli halk sağlığı sorunu konusunda öğretmenlere acilen sigara konusunda eğitimler verilmesi gerekliliğini göstermektedir.⁴

Sonuç olarak, öğretmenlerde ciddi düzeyde sigara salgını mevcuttur. Bu salgın gelişmiş ülkelerle kıyaslanmayacak derecede yüksektir. Öğretmenlerini örnek alan gençlerin sigara içmesini önlemek için, öğretmenlere hatta öğretmenleri yetiştiren kurumlarda sigarayla ilgili ciddi eğitim projelerine ihtiyaç vardır. Bu konuda eğitimle sınırlı kalmayan bir müdahaleye de gerek vardır. Yapılacak kapsamlı müdahale sigarayı bırakmayı deneyenlerin davranışsal teknikler ve ilaçla tedaviden yararlanmalarına olanak sağlayacak şekilde planlanmalıdır. Öğretmenlerin %75.8'inin çalıştığı ilde sigara bırakma kampanyası düzenlenirse katılacaklarını belirtmiş olmaları, ivedi olarak sigara bırakma kampanyalarının düzenlenmesinin gerekliliğini göstermektedir. Öğretmenlerin sigara içme oranını azaltmak, onları örnek alan öğrenciler arasında sigara içme oranını, dolayısıyla tüm toplumdaki sigara içme oranını düşürebilir.

KAYNAKLAR

- World Health Organization, World Health Report 1999 (Geneva: WHO, 1999) <http://www.who.int/whr/1999/en/report/htm>.
- World Bank. Curbing the epidemic: Governments and the economics of tobacco control. Washington DC: The World Bank, 1999.
- Sezer RE. Dünyada ve Türkiye'de sigara tüketim eğilimleri. *Hipokrat* 2002; 11:56-63.
- Owie I. Smoking behavior of prospective teachers: A Nigerian case. *J Am Coll Health*. 1984;32(5): 205-7.
- Murray M, Kiryluk S, Swan AV. School characteristics and adolescent smoking. Results from the MRC/Derbyshire Smoking Study 1974-8 and from a follow up in 1981. *J Epidemiol Community Health* 1984; 38(2):167-72.
- US Department of Health and Human Services. The health benefits of smoking cessation. A report of the Surgeon General, 1990. Rockville, Maryland: Public Health Service, Centers for Disease Control, Office on Smoking and Health, DHHS Publication, 1990; No. (CDC) 90-8416.
- Prochaska JO, Goldstein MG. Process of smoking cessation; implications for physicians. *Clinics in Chest Med*. 1991;12:727-36.
- Prochaska JO, Di Clemente CC. Stages and process of self change of smoking: toward an integrated model of change. *J Consult Clin Psychol* 1983;51:390-5.
- Sezer RE. Yakın dönem çalışmalarından özetler: Sigarayı bırakma sürecinin aşamaları ve önemi. *Sağlık için Sigara Alarmı* 1994;1:5-6.
- Fagerstrom KO, Heatherton TE, Kozlowski LT. Nicotine addiction and its assesment. *Ear Nose Throat J* 1992;69: 763-7.
- Sezer RE, Öztürk ŞZ, Bilgin N, Açık Y, Çandır Z, Özdemir N. Elazığ'da görev yapan hekimlerin ve dış hekimlerinin sigara konusundaki davranışları, tutumları. *Doğa - Tr J of Medical Sciences* 1990;14: 381-90.
- Kocabaş A. Öğretmenlerde sigara içme alışkanlığı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fak Derg* 1988;5(1):51-61.
- Saltık A. Edirne merkezinde orta dereceli 318 okul öğretmeninde sigara içme davranışı ve spielberger testi ile ölçülen kaygı düzeyinin incelenmesi. *Ege Tıp Dergisi* 1991;30 (4):524-9.
- Horasan E. Öğretmenlerde sigara içme durumu ve sigarayı bırakma sürecine ilişkin bazı özellikler. *Menderes-İzmir. Sağlık İçin Sigara Alarmı* 1994;2(1):52-9.
- Metintaş S. Eskişehir ili ilkökul öğretmenlerinde sigara içme durumu. *Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Dergisi* 1994;1:39-44.
- Bilir N, Doğan BG, Yıldız AN. Sigara içme konusundaki davranışlar ve tutumlar. *Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı Yayını No:7*, Ankara, 1997.
- Danacı EA, Yorgancıoğlu A, Çelik P, Topçu F, Şen S. Manisa ili lise öğretmenlerinin sigara içmeye karşı tutumları. *Toraks Dergisi* 2000;1(3):16-20.
- Bosanquet N. Europe and tobacco. *BMJ* 1992;304:370-2.
- Barrueco M, Hernandez-Mezquita MA, Jimenez-Ruiz C, Torrecilla M, Vega MT, Garrido E. Attitudes of teachers about tobacco prevention at school. *Allergol Immunopathol*. 2000;28(4):219-24.
- Ohida T, Osaki Y, Mochizuki Y, et al. Smoking behaviors and attitudes among school teachers in Mie, Japan. *J Epidemiol* 2000;10(1):16-21.
- Naing NN, Ahmad Z. Factors related to smoking habits of male secondary school teachers. *Southeast Asian J Trop Med Public Health* 2001;32(2):434-9.
- Bang KM, Kim JH. Prevalence of cigarette smoking by occupation and industry in the United States. *Am J Ind Med* 2001;40(3):233-9.
- Sezer RE, Marakoğlu K, Sezer H, Marakoğlu İ. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp ve Dişhekimliği Fakülteleri öğretim elemanlarının sigara kullanım durumu ve sigara ile bağlantılı görüşleri, 2000, Sivas. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 2001;23(1):25-37.
- Demirel Y, Güler N, Sezer H, Sezer RE. Sivas çimento fabrikasında çalışanların sigara içme durumu, 2001. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 2001;23(1):37-42.